

# ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

## Резюме

Україна володіє необхідними та унікальними ресурсами та передумовами для ефективного та масштабного розвитку туристичної сфери та входження в число країн з високим рівнем розвитку туризму (вигідне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів та культурно-історичної спадщини, санаторно-курортна база, гостинність, проведення масштабних подій (Євро-2012, Євробачення, інші спортивні та культурні заходи), відкритість країни (відносно сприятливий візовий режим для іноземних туристів)).

Українська індустрія туризму після здобуття незалежності поступово нарощує обсяги виробництва та розширює асортимент туристичних продуктів, при цьому, після економічних та політичних криз щораз відновлюється та прогресивно розвивається.

Водночас, не зважаючи на здобутки та покращання показників діяльності туристичної галузі, в Україні залишається низка проблем, які унеможливають реалізацію туристичного потенціалу регіонів країни повною мірою. Найбільш гострою проблемою сучасного етапу є втрата третини національного туристично-рекреаційного потенціалу в Криму та Донецькій області, які були регіонами-лідерами за величиною території, кількістю місць розміщення та прийому внутрішніх і частково іноземних туристів. Окрім того, внаслідок складної військово-політичної ситуації з 2014 р. різко скоротилася кількість іноземних туристів. Системними проблемами регіонів та країни в цілому залишаються брак фінансування туристичної галузі, недостатність кадрового, організаційно-інституційного та неефективність інформаційно-маркетингового забезпечення. Основними труднощами ефективного використання туристичного потенціалу регіонів є диспропорції розвитку інфраструктури міст, аеропортів, туристичної інфраструктури, брак інвестування, слабкий

туристичний брендинг туристичних територій та міст, України в цілому.

В цих умовах актуалізується необхідність пошуку дієвих інструментів розвитку туристичної галузі, особливо із урахуванням особливостей і конкурентних переваг регіонів України.

### **Анотація**

В аналітичній записці проаналізовано проблемні аспекти розвитку туристичної галузі України, зокрема втрата істотної частини туристичного потенціалу країни на анексованих територіях (Крим, Донецька область), скорочення обсягів в'їзних туристичних потоків та внутрішнього туризму, а також труднощі ефективного використання туристичного потенціалу регіонів внаслідок диспропорцій розвитку інфраструктури міст, аеропортів, туристичної інфраструктури, брак фінансування туристичної галузі, недостатність кадрового, організаційно-інституційного та інформаційно-маркетингового забезпечення. Для вирішення проблем розвитку туристичної галузі та ефективного використання туристичного потенціалу регіонів запропоновані інструменти інформаційно-маркетингової промоції туристичного потенціалу регіонів та України в цілому, організаційно-інституційні та фінансово-економічні інструменти.

## ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Україна володіє необхідними унікальними ресурсами та передумовами для ефективного розвитку туристичної сфери: вигідне географічне розташування в центрі Європи, транспортна доступність, сприятливий клімат, різноманітний рельєф в різних регіонах, унікальне поєднання природно-рекреаційних ресурсів та культурно-історичної спадщини, розвинена санаторно-курортна та готельна база, гостинність та відкритість країни (відносно сприятливий візовий режим для іноземних туристів).

Досвід проведення міжнародних культурних та спортивних заходів (чемпіонат Європи з футболу Євро-2012, музичні конкурси Євробачення-2005, Євробачення-2017), визначні діячі культури та спорту, Революція гідності відкрили Україну для іноземних туристів, сформували імідж гостинної туристичної країни.

Проте, в умовах проведення антитерористичної операції та тимчасової окупації частини території України, недостатнього державного стимулювання розвитку туризму спостерігаються негативні явища в частині втрати туристично-рекреаційного потенціалу, неготовності інфраструктури низки найбільших приморських курортів до прийому та якісного обслуговування туристів переорієнтованих на відпочинок з Криму, зменшення обсягів туристичних потоків в Україну та скорочення внутрішнього туризму.

Системними проблемами регіонів та країни в цілому залишаються брак фінансування туристичної галузі, недостатність кадрового, організаційно-інституційного та неефективність інформаційно-маркетингового забезпечення. Основними труднощами ефективного використання туристичного потенціалу регіонів є диспропорції розвитку інфраструктури міст, аеропортів, туристичної інфраструктури, брак інвестування, слабкий туристичний брендинг туристичних територій та міст.

В цих умовах актуалізується необхідність пошуку дієвих інструментів розвитку туристичної галузі та реалізації туристичного потенціалу, особливо із

урахуванням особливостей і конкурентних переваг регіонів України.

### **Системні проблеми розвитку туристичної галузі України**

**1. Позбавлення третини національного туристично-рекреаційного потенціалу та активів в Криму та Донецькій області внаслідок анексії та окупації спричинило до втрати унікального за величиною території, природно-ресурсним забезпеченням, кількістю закладів розміщення туристів та обсягом внутрішніх та іноземних туристів туристичного регіону.**

Основним курортним туристично-відпочинковим регіоном України до 2014 р. був півострів Крим з численними закладами розміщення та оздоровлення. Щороку в Криму відпочивало від 4 до 7 млн українців, оздоровлювалися діти в літніх таборах – Кримський регіон був лідером за кількістю відвідувань серед інших регіонів України.

#### **Довідково:**

*За кількістю санаторно-курортних та оздоровчих закладів Крим та Донецька область у 2013 р. займали перші місця серед інших регіонів України (всього в Україні – 2720 спеціалізованих закладів, АР Крим – 490, Донецька область – 354), які в даний час через тимчасову окупацію є недоступні для громадян України з інших регіонів.*

*Внаслідок анексії півострова Крим втрачено величезну територію, на якій розміщені унікальні природно-кліматичні ресурси, 517 км пляжів (914 км протяжність берегової лінії), 26 родовищ лікувальних грязей, понад 100 джерел мінеральних вод, 154 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 146,2 тис. га, зокрема 6 державних заповідників (Казантипський, Кримський, Опукський, Ялтинський, Карадагський і національний природний парк «Чарівна гавань» (Чорноморський район)), 29 заказників, 100 атрактивних природних об'єктів, понад 70 пам'яток природи, 160 печер. Також значними є втрати культурної спадщини, зокрема 11,5 тис. пам'яток історії, культури та архітектури, що відносяться до різних історичних епох, цивілізацій, етносів та релігій, з яких майже 150 історико-архітектурних об'єктів занесено до каталогів ЮНЕСКО.*

*Втрачено найбільший серед регіонів України санаторно-курортний комплекс Криму, який налічував близько 600 санаторно-курортних та оздоровчих закладів, які обслуговували за рік до 6 млн осіб. В тому числі 27 об'єктів рекреаційно-оздоровчого призначення ПАТ «Укрпрофоздоровниця» Федерації профспілок України (17 санаторних комплексів, де*

щорічно відпочивало та оздоровлювалося 120 тис. осіб). За даними Міністерства соціальної політики України внаслідок анексії Криму було втрачено 122 дитячих оздоровчих заклади (у т.ч. міжнародний дитячий центр «Артек»), у яких за сезон оздоровлювалося майже 60 тис. дітей. Більшість цих закладів було націоналізовано урядом Російської Федерації та передано у підпорядкованість різних республіканських та федеративних відомств або передано для приватизації приватними структурами.

Донецька область володіє значними природними та історико-культурними ресурсами, які зараз є недоступними через тимчасову окупацію. На території області розташовано близько 24 тис. пам'ятників історії, культури, археології. Площа природно-заповідного фонду області становить близько 80 тис. га, а кількість об'єктів – 110 одиниць. До складу природно-заповідного фонду області входять: відділення Українського степового природного заповідника; Національний природний парк «Святі Гори»; ботанічний сад НАН України; 6 регіональних ландшафтних парків; 51 заказник; 36 пам'яток природи; 13 заповідних урочищ. Також важливими об'єктами, які формують туристично привабливий імідж регіону та тимчасово недоступні, найбільше в Східній Європі підприємство з виготовлення ігристих вин класичним пляшковим засобом в Бахмуті; маяк Ейфеля, збудований у 1836 році на Білосарайській косі; соляні шахти Соледара поблизу Бахмута – одні з найчистіших родовищ солі у світі та найбільші в Європі; Святогірський історико-архітектурний заповідник на території Національного природного парку «Святі Гори» (туристична візитівка Донецької області) та ін.

## **2. Скорочення чисельності іноземних туристів, які прибувають з метою відпочинку в Україну.**

В Україні в останні роки, не зважаючи на позитивну динаміку зростання кількості прибуваючих іноземців, рівень обсягу в'їзного туристичного потоку, який був у 2013 р. не досягнутий. На погіршення показників в'їзного туризму істотно вплинула складна військово-політична ситуація в країні, негативні меседжі в світі про рівень безпеки в Україні, формування досить несприятливого туристичного іміджу (відсутність розвиненої інфраструктури, належного рівня сервісу зупиняють туристів від повторних відвідувань країни), відсутність ефективної маркетингової діяльності з просування туристичного бренду країни.

### **Довідково:**

*Впродовж останніх 15 років середньорічний приріст в'їзного туризму в Україні*

становив 6,8 %. У 2014-2017 рр. у зв'язку з проведенням антитерористичної операції в окремих регіонах та тимчасовою окупацією частини території України спостерігається скорочення іноземних громадян, які відвідали Україну вдвічі, так у 2013 р. їх кількість складала – 24,7 млн осіб, а у 2014 р. – лише 12,7 млн осіб, у 2015 р. – 12,4 млн, у 2016 р. – 13,3 млн, у 2017 р. – 14,2 млн (Додаток1).

### **3. Брак державної фінансової підтримки розвитку туристичної галузі.**

Обмежені обсяги фінансування розвитку туристичної галузі, її промоційної та маркетингової підтримки, реалізації програмних та стратегічних документів у сфері туризму призводять до невиконання більшості цілей і завдань державної політики регулювання розвитку туристичної галузі держави, зменшення обсягів туристичних потоків та надходжень до державного та місцевих бюджетів.

#### **Довідково:**

У 2014-2016 рр. з державного бюджету виділялося менше 1 млн грн, що покривало лише видатки на оплату праці кількох співробітників управління туризму у складі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, водночас на статтю «фінансова підтримка розвитку туризму» кошти не були передбачені. Варто також зазначити, що за останні роки бюджетом не було передбачено створення жодних спеціальних фондів для фінансування сфери туризму, які мали місце в 2009–2011 рр.

У 2017 р. у зв'язку з проведенням пісенного конкурсу «Євробачення-2017», на промоцію країни закордоном загалом було виділено істотний бюджет. Водночас саме на розвиток туризму у бюджеті у 2017 р. додали близько 36 млн грн.(для порівняння:за оцінками фахівців та відносно з бюджетами провідних країн-лідерів у туристичній індустрії бюджет державної підтримки туризму в Україні, зважаючи на розмір території, туристичний потенціал та обсяги туристичних потоків, має становити близько 300 млн грн на рік).

### **4. Слабка та неякісна інформаційно-маркетингова промоція туристичного потенціалу регіонів України.**

Певні успішні кроки зі створення бренду «Україна» вже зроблено як на загальнодержавному рівні, так і в масштабах окремих територій. Інноваційним компонентом маркетингової діяльності у сфері туризму для України стала розробка логотипу країни та окремих міст.

Але цього вкрай недостатньо: у світовому інформаційному просторі не

вистачає актуальної і змістовної інформації про туристичні можливості та потенціал регіонів України. Відсутність якісних маркетингових заходів негативно позначилася на іміджі України і призвели до різкого спаду обсягу в'їзного туристичного потоку.

***Основними проблемними аспектами інформаційно-маркетингової промоції є:***

➤ Відсутність довготривалої комплексної маркетингової стратегії туристичної сфери в Україні та в регіонах. Для ефективного туристичного брендингу необхідна чітка комплексна програма на 5-7 років з просування України як відкритої, безпечної та гостинної країни.

➤ Слабка інформаційно-маркетингова складова в межах плану заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року. Окрім участі у міжнародних виставкових заходах та прийому туристичних іноземних прес-турів інших заходів практично не передбачено.

➤ Недостатнє представлення регіонів України на міжнародних туристичних заходах. Хоча Україна щороку приймає участь в щонайменше 10 міжнародних заходах (виставках, ярмарках) спільним стендом, проте регіональне представлення є досить неістотним (на стендах за кордоном в основному представлені кілька українських туроператорів та Львівська, Київська, Одеська, Івано-Франківська, Закарпатська області – саме обласні міста цих регіонів сформували ефективні брендингові стратегії).

➤ Відсутність міжнародних туристичних представництв України за кордоном, які б забезпечували інформаційно-маркетингову промоцію, просування туристичних продуктів та потенціалу регіонів України за кордоном, забезпечували захист прав та інтересів українських туристичних підприємств і вітчизняних туристів за кордоном, здійснювали діяльність з залучення іноземних інвестицій у туристичну галузь нашої країни.

**Довідково:**

*Досвід багатьох європейських країн, які отримують значні доходи від міжнародного туризму, свідчить про доцільність створення туристичних представництв за кордоном, що пропагують національні туристичні продукти. Згідно низки законодавчих актів та програм*

*і стратегій розвитку туризму було передбачено створення національних туристичних представництв за кордоном, проте регулярні реорганізації в системі управління туристичною галуззю, відсутність фінансування за статтею створення туристичних представництв та й загалом щорічне зменшення бюджетного фінансування на розвиток туризму перешкодили відкриттю таких представництв навіть в країнах, які є найбільшими генераторами в'їзного туризму в Україну. Зокрема створення туристичних представництв України за кордоном було передбачено: Законом України «Про туризм» № 324/95-ВР від 15 вересня 1995 року; Указом Президента України «Про Основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року» № 973/99 від 10 серпня 1999 року; Програмою розвитку туризму в Україні до 2005 року (затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 702 від 28 червня 1997 р.); Державною програмою розвитку туризму на 2002-2010 роки (затверджено постановою Кабінету Міністрів України N 583 від 29 квітня 2002 р.); Указом Президента України «Про заходи щодо розвитку туризму і курортів в Україні» № 136/2007 від 21 лютого 2007 року.*

➤ Незадовільна інформаційна діяльність щодо просування внутрішнього туризму серед населення України, відтак слабка обізнаність громадян України про туристичних потенціал інших регіонів. Найбільше охоплені внутрішнім туризмом Волинська, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Одеська, Херсонська, Хмельницька області. Втім обсяги внутрішнього туризму зменшилися, що пов'язане з: військово-політичною ситуацією в країні; поступовою лібералізацією візового режиму і доступністю туристичних поїздок за кордон; нижчим рівнем сервісу в Україні порівняно з європейськими країнами; розвитком транспортної системи та нових напрямів авіаційного, автобусного та залізничного сполучення, що створює додаткові можливості для здійснення подорожей за кордон.

## **5. Диспропорції розвитку та стану інфраструктури, відсутність повноцінного державного фінансування реконструкції аеропортів в регіонах України.**

Стан інфраструктури наявних в більшості регіонах України аеропортів є критичний. Фактично з 50 постійно діючих станом на 1991 р. аеропортів, які сполучали Україну зі світом, на сьогодні є близько 20 аеропортів, з яких 2/3 потребують реконструкції та суттєвого переоснащення. Згідно з індексом



глобальної конкурентоспроможності 2016-2017 рр. Україна посідає 103-тє місце в світі за напрямом авіаційної інфраструктури, перебуваючи поряд із Бутаном і Кабо-Верде [1].

У більшості аеропортів в регіонах аеродроми, аеродромні споруди та обладнання не відповідають вимогам, установленим для належного обслуговування сучасних повітряних суден, у тому числі широкофюзеляжних. Пасажирські термінали та інфраструктура аеропортів не в змозі забезпечити належне обслуговування пасажирів та повітряних перевізників. Основна частина регіональних аеропортів лише підтримує свою сертифікаційну придатність, але у зв'язку з відсутністю власних коштів не може проводити в значних обсягах заходи з реконструкції та модернізації. Досвід пошуку приватних інвесторів для фінансування розбудови аеропортів та керування ними недостатній, відсутній законодавчо закріплений механізм державно-приватного партнерства у сфері інвестування таких об'єктів.

Загалом вітчизняні аеропорти можна поділити на чотири категорії: прогресивні, з новою інфраструктурою; перспективні, з інфраструктурою, що потребує реконструкції; умовно-перспективні, що потребують реконструкції; малоперспективні - малі регіональні аеропорти, доцільність реконструкції яких для цивільних потреб - сумнівна. Ця група найбільша, бо радянській владі аеродроми були потрібні не так для цивільних потреб, як для військових.

Основними аеропортами України є «Бориспіль», «Київ (Жуляни)», «Одеса», «Львів», «Харків», «Дніпропетровськ» та «Запоріжжя», які забезпечують обслуговування 98 % загального обсягу пасажирських повітряних перевезень в Україні. В цих аеропортах постійно здійснюються оновлення та реконструкції. У рамках підготовки та проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу за державні кошти було проведено реконструкцію таких аеропортів, як «Бориспіль», «Харків», «Київ» (Жуляни), «Львів» та «Донецьк». Негативним аспектом є втрата 2 міжнародних аеропортів

---

<sup>1</sup>Аеропорти України. Оцінка стану та пропозиції розвитку. В. Шульмейстер, К. Новіков, Я. Пилипчук. / Аналітичний центр «Український інститут майбутнього» (UIF). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-78262445>.

в Донецьку та Сімферополі внаслідок анексії та окупації Російською Федерацією частини території України.

### **Довідково:**

#### **Стан розвитку регіональних аеропортів**

*В аеропорту «Одеса» здійснюється реконструкція аеродромного комплексу, на яку виділяють кошти в рамках Державної цільової програми «Розвитку аеропортів до 2023 року» (фінансування цієї Державної цільової програми, до якої увійшли 17 аеропортів України передбачено в розмірі 8,7 млрд грн). В аеропорту «Запоріжжя» розпочали підготовчі роботи зі зведення нового аеровокзалу на 400 пас./годину. Аеропорт «Херсон» розпочинатиме реконструкцію злітно-посадкової смуги. Всі три аеропорти постійно вдосконалюють і закуповують базу аеродромних машин та механізмів [2].*

*Поступово відновлюється робота аеропорту «Чернівці», зокрема заплановані сертифікація аеропорту для прийняття літаків із нижнім розташуванням двигуна та реконструкція аеродрому (вже проведено тендери та здійснюється підготовка до повноцінної реконструкції елементів аеродрому та побудови нового терміналу для реалізації попиту у рейсах до Європи). Незважаючи на незадовільний стан інфраструктури аеропорту «Рівне», відбуваються поступові зміни (здійснено розширення злітно-посадкової смуги), збільшується пасажиропотік, очікується фінансування в межах державної програми для розвитку інфраструктури. Інтенсивно відновлюється летовище «Миколаїв», хоча досі не приймає літаки.*

*Проблемними, проте потенційно перспективними є аеропорти «Полтава» (наприкінці минулого року отримав статус «міжнародний»), «Ужгород» (поки відсутнє рішення щодо управління повітряним рухом), «Черкаси» і «Тернопіль». Ці летовища потребують залучення інвестицій у проекти реконструкцій[3].*

*Надзвичайно несприятлива ситуація склалася з недіючим аеропортом «Хмельницький» – аеропорт не був включений у державну програму, злітно-посадкова смуга не придатна до експлуатації, відсутнє метеорологічне обладнання для здійснення польотів. Водночас влада регіону має намір знайти інвестора для реконструкції та відновлення роботи аеропорту [4].*

#### **Розвиток авіаційної галузі**

<sup>2</sup>2017-й рік для аеропортів України. Що нового? [20 квітня 2017] / Центр транспортних стратегій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://cfts.org.ua/opinions/2017\\_y\\_rik\\_dlya\\_aeroportiv\\_ukrani\\_scho\\_novogo\\_\\_101](http://cfts.org.ua/opinions/2017_y_rik_dlya_aeroportiv_ukrani_scho_novogo__101).

<sup>3</sup>2018-й рік для аеропортів України. Що нового? [5 січня 2018] / Центр транспортних стратегій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://cfts.org.ua/opinions/2018\\_rik\\_dlya\\_aeroportiv\\_ukrani\\_scho\\_novogo\\_\\_107](http://cfts.org.ua/opinions/2018_rik_dlya_aeroportiv_ukrani_scho_novogo__107).

<sup>4</sup> Сорока назвав перші кроки для відновлення роботи хмельницького аеропорту [Опубліковано: 09.01.2018]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ngp-ua.info/2018/01/35152>.

*Український ринок пасажирських авіап перевезень другий рік поспіль демонстрував високі темпи зростання. При цьому, у попередньому 2016 році відбувалось відновлення ринку після спаду, що мав місце у 2014-2015 роках. Якщо за підсумками 2016 року обсяги пасажирських перевезень вітчизняних авіакомпаній перевищили показник «докризового» 2013 р. на 2,1 відсотка, то за 2017 р. – вже на 30,1 відсотка.*

*У 2017 році вітчизняними авіаційними підприємствами забезпечено зростання основних економічних показників діяльності галузі: кількість перевезених пасажирів збільшилась порівняно з попереднім роком на 27,5 відсотка та склала 10555,6 тис. чоловік; пасажиропотоки через аеропорти України зросли на 27,6 відсотка та становили 16498,9 тис. чоловік; розширилась географія міжнародних регулярних польотів як вітчизняних, так і іноземних авіап перевізників – розпочато експлуатацію на регулярній основі 20 міжнародних авіаліній, з них 10 міжнародних авіаліній – вітчизняними авіакомпаніями (регулярні польоти між Україною та країнами світу здійснювали 10 вітчизняних авіакомпаній до 43-ох країн світу та 29 іноземних авіакомпаній до 27-ми країн світу); перевезено 930,9 тис. пасажирів на регулярних внутрішніх пасажирських перевезеннях між 9 містами України, що на 17,6 відсотка більше порівняно з 2016 р. [5].*

**6. Недостатнє забезпечення професійними кадрами в галузі туризму і рекреації.** Для становлення туристичної сфери в регіонах України необхідні молоді ініціативні спеціалісти вузької спеціалізації, які розумітимуть туристичну специфіку регіону, володітимуть навиками фінансового менеджменту та маркетингу, яких в Україні практично не готують.

**Довідково:**

*На сьогоднішній день в Україні кількість закладів підготовки кадрів для туристично-рекреаційної сфери складає 193 навчальних заклади (з них вищих навчальних закладів – 93).*

*Основні відмінності у підготовці фахівців туристичної сфери в Україні та у вищих професійних школах за кордоном полягають у: початковому відборі абітурієнтів (за кордоном необхідно бути власником міжнародного сертифікату із знання англійської мови IELTS або TOEFL); переважанні практичних годин навчання над теоретичними (спеціальність «туризм»: Польща – 3 роки навчання, 39 дисциплін, 15 тижнів практичного навчання; Україна – 4 роки навчання, 69 дисциплін, 18 тижнів практичного навчання); наявності високотехнологічних лабораторій для практичних навчань (в Україні близько 1-2% навчальних закладів мають навчальні туристичні агентства, готелі чи ресторани); в*

<sup>5</sup>Підсумки діяльності авіаційної галузі України за 2017 рік. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html> <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html>

закордонних школах передбачене обов'язкове стажування у іноземних готелях (чи інших туристичних об'єктах).

Кількість спеціальностей (спеціалізацій) туристичного спрямування, по яких готують фахівців в Україні не відповідають сучасним потребам туристичної галузі. Зокрема в Україні підготовку кваліфікованих кадрів для туристичної сфери здійснюють за спеціальностями «Туризм», «Готельно-ресторанна справа», «Готельне обслуговування», «Побутове обслуговування», «Організація обслуговування населення», «Ресторанне обслуговування», «Туристичне обслуговування», заклади вищої освіти з 2015 року готують фахівців зі спеціальностей «Туризм» та «Готельно-ресторанна справа». Відсутня підготовка фахівців з розвитку зеленого туризму, культурного туризму, організаційного та фінансового менеджменту та ін. В той час як, наприклад, у Польщі підготовку здійснюють за переліком спеціальностей, який суттєво відрізняється від спеціальностей українських навчальних закладів, зокрема: «Агротуризм», «Екотуризм», «Готельне господарство і гастрономія», «Туристичне обслуговування», «Оздоровчий туризм», «Оздоровчий туризм і рекреація», «Транскордонний туризм», «Управління туризмом в регіоні», «Економіка та організація туристичного підприємства», «Методика обслуговування туристичного руху», «Туристична географія», «Туристичне та рекреаційне господарство», «Регіональне туристичне господарство», «Організація туризму», «Туризм та рекреація», «Культурознавство», «Культурознавство Карпатського краю», «Культура туристичного регіону», «Туристичне господарство та готельна справа», «Культурна спадщина», «Організація вільного часу», «Міжнародний туризм», «Активний туризм», «Обслуговування туристичного руху і рекреація».

## **7. Незадовільний стан та якість інфраструктури приморських курортів України (Запорізької, Одеської та Херсонської областей).**

Незважаючи на значний туристичний та санаторно-рекреаційний потенціал, зростаючий попит на відпочинок в цих приморських регіонах, інфраструктура курортів не готова до прийняття зростаючого потоку туристів, які змінили локацію відпочинку, рівень сервісу досить низький, існують труднощі транспортного сполучення та незадовільний стан доріг.

### **Довідково:**

У 2015-2017 рр. внутрішні туристи через анексію Кримського півострова переорієнтувалися на морський відпочинок у Запорізькій, Одеській та Херсонській областях. Лідером за кількістю прийнятих туристів є Запорізька область, яку за підсумком літнього сезону 2017 р. відвідало 5,5 млн туристів, регіону вдалося відновити показники

докризових років. У 2015-2017 рр. Херсонщину відвідало 2,7 та 3,5 млн (2 роки поспіль) туристів відповідно (що на 30 % більше ніж у найкращі туристичні сезони регіону). Одеська область за підсумками літнього сезону прийняла більше 4,5 млн туристів, що є втричі більше, ніж в докризовий 2013 р. (2013 р. – 1,5 млн туристів, 2014 р. – 0,8 млн, 2015 р. – 1,8 млн, 2016 р. – 3 млн, 2017 р. – 4,8 млн).

В Запорізької області знаходиться понад 550 закладів тимчасового розміщення, серед яких: 425 баз відпочинку, 32 закладів готельного типу, 27 оздоровчих центрів та комплексів, 21 санаторно-курортних закладів, 9 пансіонатів, 8 туристичних притулків, 25 дитячих таборів. В ряді районів області функціонують близько 40 садиб сільського (зеленого) туризму. До послуг відпочиваючих – більше тисячі культурно-дозвіллевих закладів: театрів, музеїв, заповідників, бібліотек, клубів, а також понад 9 тис. об'єктів культурної спадщини. Мережа туристично-інформаційних центрів Запорізької області налічує 8 центрів, серед яких: 1 обласний (обласний туристично-інформаційний центр при обласному краєзнавчому музеї), 2 – у м. Бердянську та 5 районних (у Бердянському, Василівському, Мелітопольському, Пологівському та Приазовському районах).

В рамках підготовки Стратегія розвитку туризму у місті Запоріжжі на 2014-2018 рр. було здійснено опитування представників бізнес-середовища, влади, громадських організацій та мешканців на предмет виявлення проблем та бачення розвитку туризму в регіоні. Серед першочергових проблем, учасниками опитування були визначені: покращення транспортної інфраструктури міста і транспортних послуг; забезпечення чистоти у місті, покращення загального стану довкілля; розвиток державно-приватного (муніципального) партнерства; збільшення інвестицій у туристичну галузь та місто в цілому; розвиток туристичної та комунальної інфраструктури міста; формування нового іміджу міста, розвиток муніципального маркетингу; розроблення та реалізація комплексної програми розвитку туристичної галузі.

Одеська область має 180 км піщаних пляжів та найстаріший грязьовий курорт. В Одесі нараховується близько 270 готелів з номерним фондом 7 тисяч номерів на 16,5 тисяч місць. В області – 489 готелів з номерним фондом понад 12 тисяч номерів на більше, ніж 28 тисяч місць. Всього туристична інфраструктура області налічує 1292 закладів, з яких 803 оздоровчо-рекреаційного призначення – санаторії, бази відпочинку, пансіонати, дитячі табори. У минулому році в Одеській області було введено в експлуатацію 22 готелів, розрахованих на 1400 місць. В основному Одесу відвідують внутрішні туристи – 84 %, сегмент білоруських і російських туристів склав майже 7 %, трохи більше одного відсотка прибули до міста з Польщі та Китаю. Серед найбільш перспективних територій, які здатні частково компенсувати втрату кримських туристичних об'єктів, відзначимо прибережну

зону півдня Одеської області – Білгород-Дністровський, Кілійський, Татарбунарський райони та смт. Сергіївка.

У 2016 р. в Одеській області в рамках розробки Стратегії розвитку туризму Одеської області департаментом «Агентство з питань інвестицій та розвитку» Одеської обласної державної адміністрації було проведене експертне опитування (53 експерти, які представляли бізнес структури) щодо проблем розвитку туристичної індустрії регіону. Згідно результатів виявлення думки експертів, найбільш суттєвими проблемами визнано та найбільше негативних оцінок отримали такі складові середовища розвитку туризму в області, як: інфраструктура (газ, вода, каналізація, електроенергія), - 31,4 %; рівень задоволення культурних потреб - 23,5 %; стан доріг (86,2 % респондентів дали оцінку “незадовільно”); медичне обслуговування - 43,1 % негативних оцінок, рівень безпеки, у тому числі охорона правопорядку - 35 %, стан благоустрою - 36 %. Основними причинами, які є на заваді розвитку туризму визначено: стан доріг та недостатнє транспортне сполучення (26,1 %); загальна економічна ситуація (12,7 %); несприятливі умови для розвитку підприємництва (7,7 %).

Значний туристично-рекреаційний потенціал Херсонської області представлений морськими пляжами, довжина яких перевищує 200 км; родовищами лікувальних грязей та ропи; унікальними соляними озерами; лікувально-термальними водами на Арабатській Стрілці; родовищами мінеральних вод. Поряд з цим: наявністю 79 об'єктів і територій природно-заповідного фонду; наявністю двох з чотирьох існуючих в Україні біосферних заповідників: Чорноморського та «Асканія-Нова»; розташованими на території області понад 5 тис. історико-культурних об'єктів. В області послуги туристам та відпочиваючим надають близько 900 закладів відпочинку та оздоровлення, загальною місткістю ліжкового фонду понад 70 тис. місць, зростає кількість офіційно зареєстрованих засобів індивідуального розміщення приватного сектору – 610, що на 45 % більше в порівнянні з 2013 р., коли їх кількість складала 419.

Проте основними проблемами розвитку туризму в Херсонській області є: неналежна якість інфраструктури, сервісного обслуговування, відсутність або низька якість під'їзних шляхів до природних та культурних ресурсів (наприклад на узбережжі Сивашу, який за лікувальними властивостями і складовими солей схожий до Мертвого моря в Ізраїлі, лікуватися поки що неможливо, оскільки немає ні пляжів, ні пансіонатів, ні під'їзних шляхів); незадовільний стан та якість обслуговування існуючих санаторіїв та пансіонатів на узбережжі через відсутність інвестицій; безсистемна та хаотична забудова пляжної зони, «самозахоплення земель» прибережної зони приморських курортних селищ через відсутність генерального плану забудови та інвентаризації земельного фонду.

**8. Повний занепад круїзного туризму в Україні внаслідок втрати більшої частини пасажирських портів, розміщених на території анексованого півострова Крим та істотного зменшення заходів пасажирських лайнерів у порт міста Одеси (через питання безпеки пересування акваторією Чорного моря).**

**Довідково:**

*У Чорному морі знаходиться 16 круїзних портів, з яких на території України – 6 (Одеса, Євпаторія, Ялта, Севастополь, Феодосія, Керч), не враховуючи портів басейну Азовського моря та гирла річки Дунай. Внаслідок анексії Криму Україна втратила 5 пасажирських портів, а також великий потік іноземних круїзних лайнерів, які більшою мірою їй забезпечували розвиток круїзного туризму в Україні. Проте й пасажирський порт в Одесі зазнав критичних втрат. До 2013 р. в порт в Одесі заходило більше 150 лайнерів за сезон. У 2013 р. в акваторію Одеського порту було здійснено 148 заходів туристичних суден, у тому числі 106 іноземних круїзних лайнерів. Загальний пасажирооборот склав 174,5 тис. осіб, що на 29,6 % більше, ніж у 2012 р. Ситуація істотно погіршилася починаючи з 2014 р., що пов'язано з анексією Криму, тимчасовою окупацією частини території України та несприятливими подіями в місті Одеса. Так у 2014 р. в порт зайшло лише 28 лайнерів та обслуговано 8123 пасажирів. У 2015 – 2017 рр. круїзний сезон виявився абсолютно провальним для міста – 14, 4 та 1 лайнери відповідно заходили у порт<sup>6</sup>].*

**Окреслені аспекти не можуть охопити увесь спектр проблем розвитку туристичної сфери України та реалізації туристичного потенціалу регіонів, проте їх вирішення дозволить покращити туристичну інфраструктуру регіонів України та рівень обслуговування, туристичний імідж країни на міжнародному ринку, залучити іноземних інвесторів, збільшити обсяг в'їзних та внутрішніх туристичних потоків.**

**Вирішення окреслених завдань потребує реалізації низки інструментів державної політики в частині інформаційно-маркетингової промоції, організаційно-інституційного та фінансово-економічного забезпечення:**

<sup>6</sup>Круїзний сезон в Одеському порту завершився заходом «Принцеси Дніпра». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://odesa.depo.ua/ukr/odesa/kruyzniy-sezon-v-odeskomu-portu-zavershiv-sya-zahodom-princesi-dnipra-20171006653596>.

**Для поширення інформації про туристичний потенціал регіонів України, просування туристичного продукту та залучення іноземних туристів в Україну:**

*Департаменту туризму і курортів у складі Міністерства економічного розвитку та торгівлі України:*

– внести у план заходів з реалізації Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року на 2019 р. розробку положення та забезпечення фінансування поетапного відкриття представництв національної туристичної організації України за кордоном, поетапне збільшення кількості культурно-інформаційних центрів при дипломатичних установах України;

– розробити в 2019 р. довгострокову маркетингову стратегію розвитку туристичної галузі з метою активного просування національного та регіональних туристичних продуктів на національному та міжнародному ринках;

– забезпечити регулярне наповнення календаря туристичних подій в регіональному розрізі та поширення його в Україні через соціальні мережі, туристичні сайти, сайти туристичних агентств та департаментів туризму при державних обласних адміністраціях, на міжнародних туристичних виставкових заходах закордоном (*за участі обласних державних адміністрацій*);

– забезпечити ширше представлення регіонів на спільному стенді України на міжнародних туристичних заходах за кордоном.

*Міністерству закордонних справ України, Державній митній службі України:*

– розглянути можливість лібералізувати візовий режим України для громадян країн, які є найбільшими генераторами туристів у світі (Китай), та громадян з високорозвинених країн, де високий ВВП на душу населення (Австралія, ОАЕ, Катар, Саудівська Аравія, Оман) шляхом спрощення митних процедур (отримання візи в морських портах, аеропортах), зменшення вартості та скорочення тривалості отримання візи, збільшення терміну перебування іноземних громадян окремих країн в Україні, що дозволить збільшити потік



іноземних туристів в країну, зокрема поступово відновити круїзний туризм, відкриє можливості для ведення бізнесу, навчання, лікування, дозволить використовувати туристичну, спортивну інфраструктуру, санаторно-курортну та готельну базу.

*Департаменту туризму і курортів у складі Міністерства економічного розвитку та торгівлі України та Державній фіскальній службі України:*

– розробити систему преференцій для туристичних операторів, представників туристичного бізнесу, готелів, які обслуговують іноземних туристів в Україні і внутрішніх туристів (податкові пільги, мікрокредитування для малого бізнесу, податкові канікули для підприємців, які розвивають сільський туризм).

**З метою активізації внутрішнього та в'їзного туризму та забезпечення високоякісного обслуговування туристичних потоків та формування пулу кваліфікованого персоналу туристичної індустрії:**

*Департаменту туризму і курортів у складі Міністерства економічного розвитку та торгівлі України спільно з Міністерством освіти і науки України:*

– внести зміни до переліку спеціальностей підготовки фахівців сфери обслуговування шляхом доповнення сучасними кваліфікаціями. Поряд з традиційними та поширеними у навчальних закладах України кваліфікаціями з туризму та готельно-ресторанної справи, необхідно впроваджувати більш вузькоспеціалізовані кваліфікації за напрямками рекреації, «зеленого» туризму, культурного туризму, туризму Карпатського регіону та ін. (доцільно скористатися досвідом Польщі в частині розширення кваліфікацій фахівців у сфері обслуговування).

– розробити систему мотивування навчальних закладів щодо створення власних навчальних баз підготовки фахівців (навчальних готелів, ресторанів та туристичних підприємств) для обов'язкового стажування студентів;

– для формування ніші високоспеціалізованих фахівців у сфері туризму

та готельного менеджменту залучати до навчального процесу представників західних шкіл готельного менеджменту та формувати договірну базу про співробітництво та стажування з готельними закладами іноземних країн.

– з метою розвитку внутрішнього туризму (зокрема активізації сільського, зеленого, агротуризму) ініціювати проведення навчально-методичних тренінгів в обласних центрах для власників агросадиб.

### **З метою розвитку та покращання інфраструктури туристичної індустрії:**

*Міністерству інфраструктури України та обласним державним адміністраціям:*

– в межах реалізації заходів затвердженої Державної цільової програми «Розвитку аеропортів до 2023 року» розробити ефективний та зрозумілий механізм державно-приватного партнерства у авіаційній галузі скориставшись позитивним досвідом іноземних держав (Греція, Португалія, Польща); забезпечити сприятливі умови для пошуку та утримання потенційних інвесторів, які зацікавлені у інвестуванні в регіональні аеропорти; забезпечити регіональні та місцеві органи влади кваліфікованими кадровими ресурси із відповідним рівнем методологічної та методичної підготовки для ведення справ державно-приватного партнерства.

*Департаменту туризму і курортів у складі Міністерства економічного розвитку та торгівлі України та Міністерству соціальної політики України:*

– здійснити моніторинг матеріально-технічного, кадрового та фінансового забезпечення спеціалізованих закладів відпочинку в регіонах, де зосереджена їх вагома частина (Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська, Волинська, Львівська, Дніпропетровська області) та впровадити інструменти стимулювання їх розвитку – реновації, покращання рівня сервісу, орієнтації на обслуговування в'їзних туристичних потоків (міське дофінансування цих об'єктів в частині впровадження енергоощадних технологій, оптимізація

оподаткування (тимчасове запровадження нульової ставки ПДВ), тимчасове надання пільгових комунальних тарифів (зокрема у сільських та гірських місцевостях, депресивних територіях), цільове спрямування туристичного збору на підтримку та розвиток місцевої туристичної інфраструктури, допомога на обласному рівні промоції закладів з унікальними рекреаційними ресурсами на міжнародних виставкових закладах та залучення інвесторів та цільових груп іноземних туристів).

*Завідувач відділу регіональної політики НІСД  
Двігун А.О., д.е.н., проф.,  
старший науковий співробітник Регіонального філіалу НІСД в місті Львові  
к.е.н. Мігущенко Ю.В.*

## ДОДАТОК 1

Таблиця 1

## Обсяги туристичних потоків України, 2000-2017 рр., (ос.)

Роки	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон – усього <sup>2</sup>	Кількість іноземних громадян, які відвідали Україну – усього <sup>2</sup>	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України – усього <sup>3</sup>	Із загальної кількості туристів - іноземні туристи: <sup>3</sup>
2000	13422320	6430940	2013998	377871
2001	14849033	9174166	2175090	416186
2002	14729444	10516665	2265317	417729
2003	14794932	12513883	2856983	590641
2004	15487571	15629213	1890370	436311
2005	16453704	17630760	1825649	326389
2006	16875256	18935775	2206498	299125
2007	17334653	23122157	2863820	372455
2008	15498567	25449078	3041655	372752
2009	15333949	20798342	2290097	282287
2010	17180034	21203327	2280757	335835
2011	19773143	21415296	2199977	234271
2012	21432836	23012823	3000696	270064
2013	23761287	24671227	3454316	232311
2014 <sup>1</sup>	22437671	12711507	2425089	17070
2015 <sup>1</sup>	23141646	12428286	2019576	15159
2016 <sup>1</sup>	24668233	13333096	2549606	35071
2017 <sup>1</sup>	26437413	14229642	-	-

<sup>1</sup>Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

<sup>2</sup> Включно з одноденними відвідувачами (за даними Адміністрації Держприкордонслужби України)

<sup>3</sup> 2000-2010 рр. за даними Міністерства інфраструктури України, починаючи з 2011 р. заданими Державної служби статистики України

**Джерело:** Державна служба статистики України

## ДОДАТОК 2



**Рис. 1. Кількість випускників у 2016 р. за спеціальностями туристичної сфери [7]**

<sup>7</sup>Довідка щодо підготовки фахівців сфери туризму / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=82841beb-092e-4e4c-b41b-4c1e2af0ba3e&title=DovidkaSchodoPidgotovkiFakhivtsivSferiTurizmu>.